

Op, broeders ! den beker naar boven
geheven
En vrolijk der menschheid uw hulde
gegeven
Te samen geklonken
Wij zijn bereid
Op de orde gedronken !
In eeuwigheid

Johan Soetens

Zo luiden de eerste regels van een lied uit het *Gezangboek voor Vrijmetselaren*, Amsterdam 1806.

In ons land dateert de eerste melding over de oprichting van een Vrijmetselaarsloge uit 1731 maar de traditie daarvan gaat ver terug, tot de bouwtijd van de grote Engelse kathedralen. 'Freestone mason' was een titel die alleen de beste vaklieden toekwam en de binnen de Gilden heersende regels en plichten voor Leerling, Gezel en Meester werden vanaf de 18^e eeuw bij de Vrijmetselarij overgenomen. Daar hoorde ook het beschermen van vakgeheimen bij. Toen door het afnemen van de grote bouwopdrachten voor kathedralen en tegelijkertijd de introductie van baksteen het belang van de steenhouwers verminderde maar daarnaast dat van architecten en intellectuelen toenam, ontwikkelde zich een vorm van sociëteit rond groepen geleerden, officieren en andere heren van stand die aangetrokken werden door de geheimzinnige en besloten sfeer binnen de loges. Onder invloed van de militaire leden kwamen veel woorden en begrippen in zwang die met het krijgsbedrijf te maken hadden. Zo werd een glas aangeduid met kanon, de wijn met kruit, een fles met ton of (kruit)vat en het inschenken met laden.

Vanaf het begin van de 18^e eeuw groeide de belangstelling voor de metselarij enorm en vanuit Engeland werden al spoedig loges gesticht in

Frankrijk (1725), Spanje (1728), Duitsland (1733) en Nederland. In 1731 was in een speciaal daartoe opgerichte loge de latere echtgenoot van Maria Theresia van Oostenrijk, Frans van Lotharingen, al ingewijd maar in 1734 kwam in den Haag dan de eerste Nederlandse loge tot stand met als leden de toekomstige 'chef de cuisine' van Willem IV maar ook de eigenaar van het logement 'Le lion d'Or' waar men placht te vergaderen. Dat was een constructie die vaker gekozen werd om de discretie rond de rituelen en de betekenis van de vele gebruikte symbolen te kunnen handhaven. In de 18^e eeuw waren de loges van grote sociale betekenis en een ontmoetingsplaats voor mensen uit verschillende standen. Er heerste in die tijd grote behoefte aan contact en gezelligheid hetgeen voerde tot de oprichting van allerlei soorten sociëteiten en clubs. In de tweede helft van de 18^e eeuw kwam men er steeds meer voor uit vrijmetselaar te zijn en dat uitte zich in de decoratie van gebruiksvoorwerpen zoals tabaksdozen en horloges en vooral ook drinkglazen en... jawel.... flessen. Doreen Beck geeft in haar *'Book of Bottle Collecting'* een afbeelding van een 17^e eeuwse Engelse shaft and globe met een maçonniek zegel. Helaas betreft het hier slechts een schets en vermeldt zij daarvan niet de herkomst. Wij mogen aannemen dat een dergelijke fles in gebruik geweest is in een taveerne waar vrijmetselaarsbijeenkomsten gehouden werden.

Boven: Wijnflesmet vrijmetselaarszegel, Alcoa Glassworks 1800-1820, ca. 28 cm. Pontiel. American Glass Gallery. Foto John Pastor.
Links: Zwart-glazen Schotse vrijmetselaarsfles met zegel waarop een door een driehoek omgeven passer, winkelhaak en schietlood met tekst LODGE ST. EBBE. Ca. 1860. 21 cm. Zandpontiel. Collectie Willy Van den Bossche.

Vooral in Amerika, waar na de introductie van metalen vormen het gebruik van ingeblazen voorstellingen snel toenam, werden tussen 1815 en 1830 veel 'flasks' gemaakt met maçonnieke motieven. De meesten ontstonden in glasfabriekjes in New England en New York, vanouds staten met de meeste vrijmetselaars onder de bevolking. De eigenaar van de Keene-Marlboro-Street Glass Works in New Hampshire, Harry Schoolcraft, was zelf een maçon evenals een aantal van zijn glasblazers en uit deze fabriek komen de oudst bekende modellen. In totaal zijn ruim veertig verschillende maçonnieke voorstellingen op dit soort flacons bekend. Ze hebben aan de keerzijde vaak de Amerikaanse adelaar of de beeltenis van een populaire vrijmetselaar zoals George Washington (President van 1789-1797) en Andrew Jackson, (President van 1829 tot 1837). Een bijzondere plaats werd ingenomen door de la Fayette (of beter: Marie-Joseph Paul Yves Gilbert du Motier, Marquis de la Fayette) generaal in het Koloniale leger onder George Washington. Tijdens zijn tweede bezoek aan Amerika, in 1824, werd hij overal waar hij kwam gefêteerd door de loges en dat waren er nogal wat! Dat is overigens nog steeds zo. Naar schatting zijn er in de Verenigde Staten 3 miljoen vrijmetselaars en in de staat Pennsylvania alleen al bestaan 300 lodges.

Links boven: In dubbelpost geblazen brandewijnflesje met maçonnieke symbolen in email. Zuid Duits/Boheems, gedateerd 1785. Boven: bronzen vorm (1824) met voorstelling van de la Fayette alsmede de daaruit geblazen fles. Coll. Corning Museum of Glass

Links: twee 'American Eagle' flasks mondgeblazen in de Keene-Marlboro-Street Glass Works, Ca, 1820. De letters HS duiden op de naam van de eigenaar, Harry Schoolcraft.

De tweede helft van de 19^e eeuw was een moeilijke tijd voor de vrijmetselarij, zowel in Europa als in Amerika, deels door het verschijnen van allerlei pseudo-wetenschappelijke geschriften zoals dat van de Fransman Gabriël Jogand Pages, pseudoniem voor Leo Taxil. Deze kon, omdat hij een jaar vrijmetselaar geweest was, naast betrouwbare informatie tevens een hoeveelheid fantasiën kwijt over ketterse rituelen hetgeen bijgedragen heeft tot een slechte verhouding tussen de vrijmetselarij en de Katholieke Kerk.

In mei 1940 werd de Orde der Vrijmetselaren door de Duitsers geliquideerd. Gebouwen, archieven en fondsen werden geconfisqueerd en menig lid der Orde moest zijn lidmaatschap met gevangenschap bekopen, waaronder de grootmeester der Orde, H. van Tongeren, gestorven in het concentratiekamp Sachsenhausen.

Van de boeken en archieven werd na de oorlog het grootste gedeelte weer teruggevonden in Duitsland. Momenteel kent Nederland 144 lodges met in totaal ca. 6.500 leden.

Vrijmetselaars werden na de oorlog weer maatschappelijk actief maar minder opvallend en meer op de achtergrond dan in de jaren voor 1940. Dat werd vaak aangezien als geheimzinnig doenerij. Onzin, want wie over de Vrijmetselarij iets wil weten kan putten uit een groot aantal boeken en geschriften. De Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden, het overkoepelend orgaan van de Nederlandse, Surinaamse en Antilliaanse loges, geeft zelfs jaarlijks een speciaal blad uit voor buitenstaanders dat geïnteresseerden kunnen downloaden (www.vrijmetselarij.nl).

flessen met vrijmetselaars symbolen al is het goed mogelijk dat dit mede werd veroorzaakt doordat de loges niet te veel geassocieerd wilden worden met alcoholgebruik.

Over de Vrijmetselarij bestond lange tijd niet veel voor het publiek toegankelijke lectuur. Het uitgangspunt van alle maçonnieke wetgeving, het in 1723 verschenen *Constitutions of the Freemasons* van Jacob Anderson kan men bezwaarlijk daartoe rekenen. Sommige informatie kwam van de zogenaamde 'verradersgeschriften' waarin de 'geheimen' van de vrijmetselarij werden onthuld. Naast correcte gegevens kwam daarin een hoeveelheid onzin voor die mede door de terughoudendheid vanuit maçonnieke kringen toch hier en daar geloof vonden. Een van de meest tragische verhalen is die over de Amerikaan William Morgan, die beweerde lid te zijn geweest van een loge in het westen van de staat New York en die in 1826 dreigde de geheime rit en symbolen algemeen bekend te maken. Toen hij op 12 december van dat jaar uit de gevangenis ontslagen werd waar hij wegens schulden had vastgezeten, werd hij gekidnapped om daarna spoorloos te verdwijnen. Daarvoor waren verklaringen mogelijk, zoals een vlucht naar Canada, maar de publieke opinie hield het op moord en keerde zich massaal tegen de vrijmetselarij. In 1830 kwam er zelfs een anti-maçonnieke (en vooral anti-Andrew

Jackson) politieke partij die een groot aantal stemmen wist te winnen. Als gevolg daarvan raakte het in Amerika radicaal afgelopen met de productie van

Twee driehoekige maçonnieke flessen, collectie Cultureel Maçonniek Centrum 'Prins Frederik', den Haag.

De fles rechts is afkomstig van het Markiezenhof (Bergen op Zoom) uit de tijd dat daar een Frans hospitaal gevestigd was (1795-1814) en werd in bruikleen verworven in 1995.

Herkomst linker fles is onbekend.

Hieronder: De Prinsentuin in Leeuwarden rond 1850

Niet alle 'verradersgeschriften' bevatten onwaarheden. In de Nederlandse vertaling van een Frans geschrift uit 1737 wordt een inwijdingsceremonie beschreven waarbij voor ons de mededeling van belang is dat nadat de nieuweling aan tafel plaats genomen heeft 'op zyne gezondheid gedronken wordt; yder heeft een fles voor zig staan'. Een andere vertaling uit het Frans, (*L'Ordre des Francs-Maçons trahi et le secret des Mopses revelé* uit 1745) beschrijft uitgebreid en nauwkeurig het tafelritueel waarbij, *de tafel altoos gediend wordt met drie, vijf of zeven gerechten. Wanneer men zyne plaats genomen heeft kan yder ene fles wyn voor zig zetten*'. In ieder geval schijnt iedere broeder zijn eigen fles ter beschikking gehad te hebben en mogelijk is het daarbij soms vrolijk toegegaan. Zo maakte de loge 'De Friese Trouw' in de eerste helft van de 19^e eeuw gebruik van de Orangerie in de vroegere Prinsentuin te Leeuwarden. Eind jaren 1970 zou uit de nabijgelegen vijver een aantal driehoekige flessen met maçonnieke zegels zijn opgebaggerd, alle gemaakt rond 1850, waarschijnlijk in Alloa (Schotland). Het baggerbedrijf maakte daar een cadeautje van voor de loge: een aardig geschenk als men bedenkt dat dergelijke flessen in de jaren 1970 al meer dan Hfl.1.000,- opbrachten.

Boven: Drie flessen uit de collectie loge De Friese Trouw. Alloa, Schotland ca. 1850. Hierboven: Ereteken van een Grootmeester der loge. Hieronder: Alle twaalf op een rij: de unieke collectie driekantige flessen van Loge De Friese Trouw, Leeuwarden.

Sinds 1927 komt men bijeen in een dicht bij de Grote Kerk gelegen voormalig woonhuis (bij de Put no. 15). Daar werd ik allervriendelijkst ontvangen en kreeg ik gelegenheid om de twaalf flessen die men in bezit heeft te bewonderen en te fotograferen. Twee zijn van het model dat zich ook in de collectie van Willy Van den Bossche bevindt, gemaakt in Alloa, Schotland, met een inhoud van ca. 30 cl. (ca. $\frac{1}{2}$ pint) en ca. 22 cm hoog. Ook een in maart 2010 via Glass Works Auctions geveilde fles, afkomstig uit Bury St. Edmund (Suffolk, East Anglia) had deze afmeting. De andere tien flessen, waarvan een drietal zonder zegel, zijn van het model dat zich ook in het Cultureel Maçonniek Centrum in den Haag bevindt en zijn zeer waarschijnlijk eveneens in Schotland gemaakt. Kleurverschillen zijn eenvoudig terug te leiden tot verschillen in wanddikte.

*Twee flessen met typisch afgeplatte
rijf.
Onder: Twee van de drie met kaarsvet
bedropen exemplaren zonder zegel.*

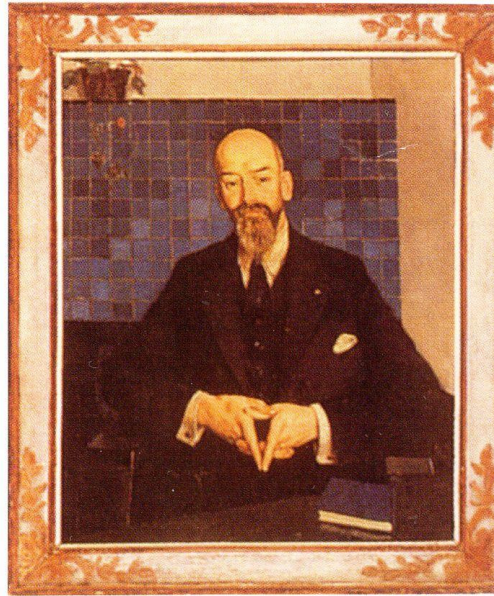
Het zal niet veel flessenverzamelaars te beurt vallen om met zo'n aantal van deze unieke flessen te zijn omringt. Zo moet een konijn zich voelen tenmidden van een knollenveld! Sinds jaar en dag wordt een aantal er van bij de loge gebruikt als kandelaar. De driehoekige vorm leent zich daar natuurlijk uitstekend voor en de flessen dragen daarvan de sporen in de vorm van afgedropen kaarsvet. Ik ben echter bang dat ik met mijn bezoek deze pret voor mijn gastheren bedorven heb. De gedachte dat hun flessen al gauw een waarde van € 10.000,- vertegenwoordigen heeft ze een beetje onrustig gemaakt. Niemand bij de loge 'De Friese Trouw' heeft overigens weten te achterhalen hoe die flessen in de vijver terecht zijn gekomen. Het valt natuurlijk niet moeilijk zich voor te stellen hoe de broeders, ergens tussen 1850 en 1900, na de laatste 'open loge' in de orangerie, naar buiten getreden zijn en in een weids afscheidebaar hun flessen in het water hebben gekieperd. Dat laat overigens onverklaard waarom deze twaalf flessen, na een geschat verblijf van zo'n tachtig jaar in

de modder er nog kunnen uitzien alsof ze gisteren gemaakt zijn.

In de 18^e en 19^e eeuw dronk men beduidend meer tijdens de bijeenkomsten dan tegenwoordig. De Belgische vrijmetselaar, journalist en politiek commentator Piet van Brabant (1932 - 2006) schreef na zijn pensionering verschillende boeken over de Vrijmetselarij, waaronder 'In het Hart van de Loge'. Daarin is te lezen dat in 1770 veertien broeders van *Les Frères Réunis* uit Doornik, onder wie drie geestelijken op een avond 44 flessen wijn leegdronken. In 1820 maakten de dertig broeders van de Brugse loge *La Réunion des Amis du Nord* 21 flessen Pommard en 48 flessen Bordeaux soldaat. Tegenwoordig is het drankgebruik zeer beperkt alleen al omdat niemand met drank op achter het stuur wil zitten. Het is tijdens de loge bijeenkomsten trouwens verboden om zelfs maar iemand anders' glas bij te vullen.

Vrijmetselaars zijn maatschappelijk zeer betrokken maar treden slechts zelden voor het voetlicht met wat zij doen. Maatschappelijke instellingen die door toedoen van Vrijmetselaren tot stand zijn gekomen zijn onder andere:
 Instituut voor Doofstommen, 1835,
 Het Blindeninstituut, Amsterdam 1808,
 Vereniging Kinderhulp, later overgegaan in de Stichting Steunfonds Jeugd,
 Maatschappij voor Weldadigheid,
 Inrichting van het Volksonderwijs,
 Noord en Zuid-Hollandse Redding Mij.,
 Maatschappij tot Nut van het Algemeen,
 Vereniging tot zedelijke verbetering van gevangenen (later Reclassering).

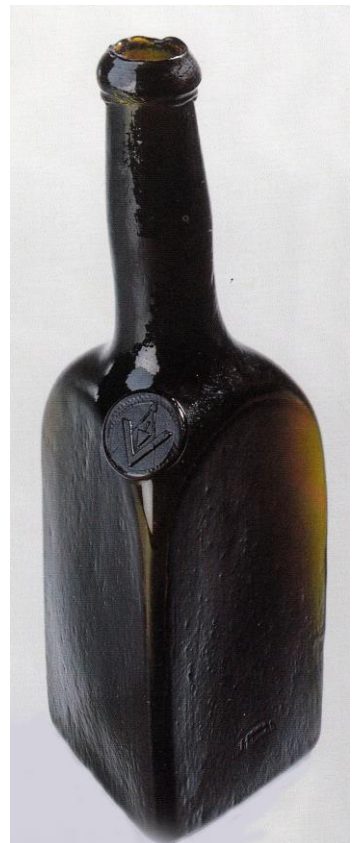

Het in 1928 door B.Peizel geschilderde portret van P.M.Cochius. Rechts: Kalenderplaat 1952

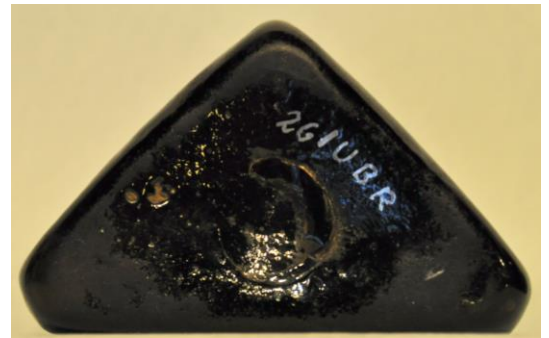
Het Nationaal Glasmuseum in Leerdam had officieel sinds 1957 een driehoekige fles in het depot staan, die echter al in 1952 figureerde op een door Karel Wasch verzorgde en door de Vereenigde Glasfabrieken uitgegeven kalender. Het museum werd geopend in 1953, ter gelegenheid van het vijf en zeventig jarig jubileum van de fabriek, 25 jaar later dan de bedoeling was geweest. De collectie was vanaf 1928 door Copier en Cochius bijeengebracht en het is lang niet onwaarschijnlijk dat deze fles Cochius toebehoort heeft. Helaas trof ik in 1998 de fles in stukken gebroken en incompleet aan. Na (gedeeltelijke) restauratie staat deze nu in het Likeur en Frisdrankmuseum te Hilvarenbeek.

Een andere fles (rechts afgebeeld) bevindt zich in de verzameling van Willy Van den Bossche. Enkele flessen verdwenen in de antiekhandel. Merkwaardig genoeg dook in maart 2010 bij het Amerikaanse *Glass Works Auctions* een dergelijke fles op. De richtprijs bleek in veertig jaar tijd verdriedubbeld en lag nu rond de € 1.500,- (\$ 1.800 tot \$ 2.750). De zegels op al deze flessen tonen de meest voorkomende symbolen in de Vrijmetselarij: winkelhaak en passer. Met de eerste kan de rechte verhouding tussen de mens en zijn naaste worden gemeten en kan ook de voortgang worden gecontroleerd van het werken aan de symbolische ruwe steen die de mens in wezen is en die iedere leerling moet vormen tot een zuivere kubus die als bouwsteen kan dienen voor de denkbeeldige tempel der humaniteit. De passer straalt het goede en goddelijke uit dat door de winkelhaak wordt opgevangen. Tijdens de leerlingfase ligt de winkelhaak over de passer (het stoffelijke over het geestelijke) en tijdens het gezellenritueel ligt het linkerbeen van de passer over de winkelhaak (het stoffelijke is deels losgelaten). Bij de meestersverheffing ligt de passer over de winkelhaak (het goede, geestelijke, goddelijke

overheerst). Men kan deze verschillende fasen op zegels terugvinden. De troffel is het symbool van het cement der broederschap maar het raakte na de Tweede Wereldoorlog in onbruik. De driehoek, tenslotte, staat voor de Drieëenheid maar ook voor wijsheid, kracht en schoonheid. Deze begrippen, grondslagen voor de Vrijmetselarij, zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden omdat men zonder de eerste twee de laatste fase,

die der schoonheid, niet kan bereiken. Ze worden ook weergegeven door drie in een driehoek geplaatste kandelaars of kaarsen 'de Drie Kleine Lichten' genoemd. De Bijbel, passer en winkelhaak staan bij de vrijmetselarij bekend als de Drie Grote Lichten.

In de verzameling van ons lid Olaf Koch, Flensburg(D) bevindt zich een tweetal driehoekige, 19^e eeuwse flesjes met een hoogte van ca. 19 cm. die zeer goed behoord kunnen hebben tot de inhoud van een door een vrijmetselaar gebruikt 'keldertje'. (foto's Harry Wagter). De flessen hebben duidelijk Continentale kenmerken maar zijn niet op dezelfde plaats gemaakt. Waar zouden de andere flessen gebleven zijn? In het Zweedse 'Glas under tre sekel' (Drie eeuwen glas) van Allan Nilsson (uitg. 2007) staat eenzelfde soort fles afgebeeld, sterk overeenkomend met het linker model, helaas zonder nadere informatie.

Vrij geblazen driehoekige flessen waren moeilijk te maken en er moest dan ook een gegronde reden zijn om er aan te beginnen. Buiten een enkel geval waar de driehoekige vorm een duidelijke functie had als

waarschuwing, b.v. als vergif-flesje, hebben vrijwel alle oude driehoekige flessen een maçonnieke herkomst.

Twee driehoeken kunnen samen een hexagram vormen, de zespuntige ster die Koning Salomo zou hebben aangebracht op de eerste steen van de tempel in Jeruzalem; volgens maçonnieke opvatting het meest volmaakte bouwwerk ter wereld. Deze staat ten voorbeeld aan de zinnebeeldige tempel der humaniteit waaraan iedere vrijmetselaar dient mee te bouwen door het bewerken van de ruwe steen (zichzelf). Ook de naam van de bouwheer der tempel, Hiram Abiff, wordt hoog in ere gehouden. De bouw van de tempel en het oprichten van de beroemde koperen zuilen staat beschreven in het bijbelboek I Koningen 7. Veel van deze symboliek is afgebeeld op een tableau uit een geschrift van Thomas Wolson 'De Metselaar ontmomd' uit 1753, dat waarschijnlijk als voorbeeld heeft gediend voor veel decoraties op 19^e eeuwse glazen. Omdat deze na het drinken met een harde slag werden neergezet (de naam er voor is niet voor niets 'kanon') hebben deze een specifieke vorm met een zwaar uitgevoerde voet en dan nog zal menig glas het niet hebben overleefd. Er bestaat een grote hoeveelheid specifieke vrijmetselaarsglazen, uitgevoerd in alle denkbare technieken en in velerlei vormen waarbij vooral de 19^e eeuwse glazen rijk gedecoreerd zijn.

Koning Salomo zendt bericht en laat uit Tyrus Hiram halen...vervuld van wijsheid, verstand en kennis.

Hij formeert de twee koperen zuilen, achttien el hoog rijst de ene zuil op.... Hij laat de zuilen oprijzen bij de voorhal van de tempel. Hij richt de rechter zuil op en roept als naam: **Jachin**; hij zal oprichten. Hij richt de linker zuil op en roept als naam voor hem **Boaz**; in hem is kracht. (1Koningen 7 : 13 t/m 21)

- 1 Trappen van den Tempel.
- 2 Mosaïsche vloer.
- 3 De Kolom Boas voor de Knechts.
- 4 De Kolom JACHIN voor de Leerlingen.
- 5 Ruwe Steen.
- 6 Cubische steen met een punt.
- 7 Winkelhaak van zyne Achtbaarheid.
- 8 Waterpas van den eersten Oppasser.
- 9 Schietlood van den tweden Oppasser.
- 10 Teken-Plank voor de Meesters.
- 11 Vensters der Loge.
- 12 De Zon.
- 13 De Maan.
- 14 Kandelaars der Loge.
- 15 Getande Rand.
- 16 De vlammende Sterre.
- 17 Het Altaar van zyne Achtbaarheid met zynen Armstoel, het Evangelium, de Kaarsen, de Moker en de Passer.

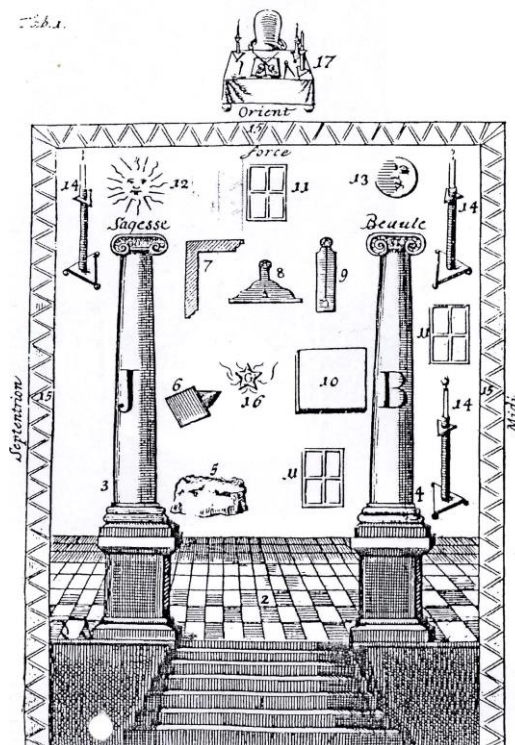

Tableau uit Thomas Wolson: 'De Metselaar ontnomd' uit 1753. Het werd waarschijnlijk als voorbeeld gebruikt bij het decoreren van 19e eeuwse maçonniek glaswerk.

*Links: 19e eeuwse bourgognefles met vrijmetselaarsmotieven. Collectie W. Welch (Fr.) De tekst boven de halsdecoratie luidt '***res to all Absent Friends'*

Onder van L. naar R.; Kristallen karaf, Frans, 19e eeuw. Ca. 21 cm. Coll. Musée de la Franc-Maçonnerie, Parijs; Twee Boheemse, rijk gedecoreerde 'kanons', 2e helft 19e eeuw. Het rechter glas heeft 21-, het linker glas 17 maçonnieke symbolen; Karaf, Boheems, 19e eeuw. Coll. Corning Museum of Glass

Naar afbeeldingen van deze aard op **flessen** zal men in Europa veelal vergeefs zoeken al bevindt zich in de collectie van een verzamelaar van maçonniek glas, de heer William Welch te Maussane les Alpilles (Fr.) de hierboven afgebeelde beschilderde 19^e eeuwse bourgognefles.

De vroeg 19^e eeuwse Amerikaanse flessen vertonen een grotere variatie aan maçonnieke motieven dan de Europese en komen bovendien voor in een aantrekkelijke reeks kleuren. Zo rond 1810 maakte namelijk menig glasblazer in Amerika zijn eigen gemeng, compleet met chemische toevoegingen. Op veel van deze flessen staan de twee kolommen van Salomo's tempel afgebeeld alsmede drie of zeven treden. Die staan achtereenvolgens voor de Christelijke deugden Geloof, Hoop en Liefde al of niet aangevuld met de vier klassieke deugden: Temperantia, Fortitudo, Prudentia en Justitia. De geblokte vloer, met zwarte en witte tegels, verzinnebeelt het licht en het duister, respectievelijk het goede en het kwade. De boog tussen de twee zuilen wordt aangeduid als 'hemelgewelf', niet te verwarren met een poort met twee zuilen en een sluitsteen, dat wordt aangeduid als 'Aardsgewelf'. Volgens een Middeleeuwse legende is dat de plaats waar de naam van de Eeuwige gevonden kan worden. Dit symbool

komt alleen bij de Hogere Graden voor.

Verder ziet men vaak een Driehoek afgebeeld, eventueel omgeven door een stralenkrans, waarmee het Alziend oog, het eeuwig waakzaam oog van de Schepper, wordt weergegeven. Ook de passer en winkelhaak ontbreken niet.

Ten slotte zijn de zon en de maan soms weergegeven: belangrijke symbolen binnen de lichtsymboliek waartoe ook de geblokte vloer behoort.

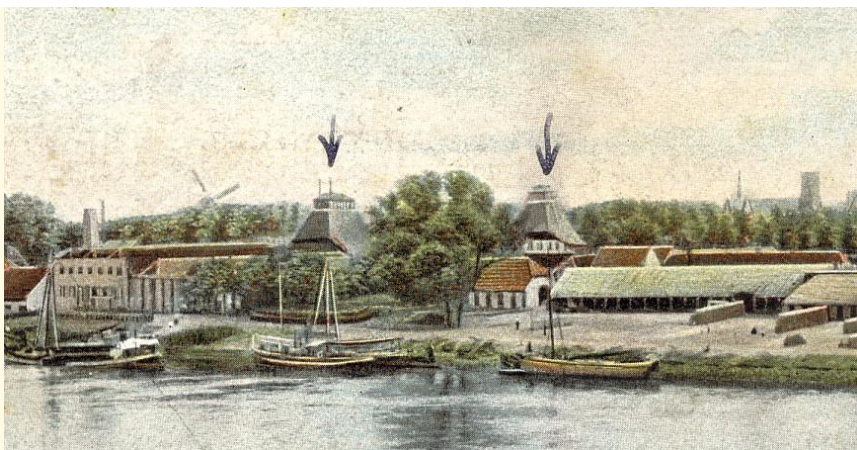

Links: Diep weggestopt in het depot van het Metropolitan Museum of Art in New York vond ik deze maçonnieke 'flask', gedecoreerd met het Alziend Oog boven een hexagram en een driehoek. **Midden:** een eenvoudig gedecoreerde flacon met hexagram of vijfhoek motief. **Rechts:** Metalen (zilveren?) veldfles. Collectie William Welch (Fr.)

Rond het midden van de 19^e eeuw raakte het afgelopen met het maken van flessen met vrijmetselaarsmotieven voor persoonlijk gebruik. Het decoreren van karaffen en glazen gaat echter door tot op de huidige dag al werd het uitbundige gebruik van maçonnieke symbolen gaandeweg minder tot het in de 20^e en 21^e eeuw ronduit versoberde. De meeste moderne 'kanons' hebben tegenwoordig de vorm van een ruim bemeten borrelglas met stevige voet en zijn voorzien van een eenvoudige, middels silk screen aangebrachte voorstelling.

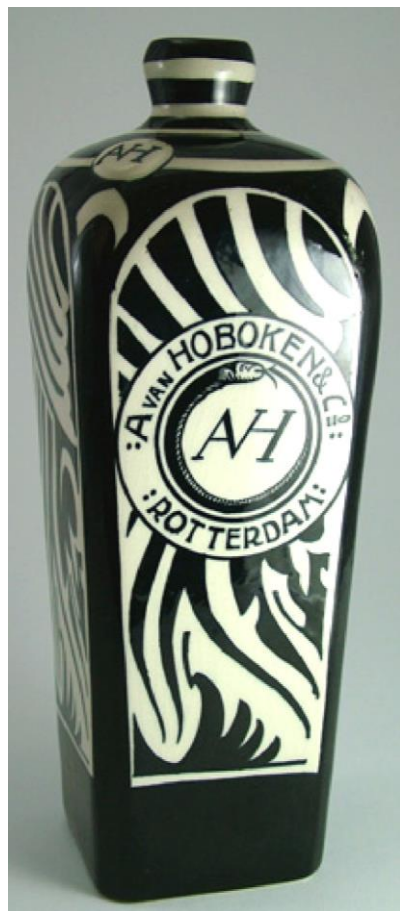
Boven: drie 19^e eeuwse 'kanons'. Boheems kristal. H. tussen 6 en 14 cm. Collectie Cultureel Maçonniek Centrum 'Prins Frederik', den Haag;
Rechts: Kuttrolf, 19^e eeuw. Collectie William Welch (Fr.);

De van Hoytema glasfabriek in Culemborg, ca. 1900

Een heel ander gebruik komt uit industriële hoek. Eind 19e en begin 20e eeuw gebruikten drankenproducenten, hoogst waarschijnlijk zelf vrijmetselaars, maçonnieke symbolen op hun flessen, ongetwijfeld met het doel om hun bestaande of toekomstige klantenkring te charmeren. Eén daarvan was de distilleerderij A.I. van Hoytema (later van Hoytema & Compagnie), opgericht in 1838 in Culemborg waar men vanaf 1861 ook een eigen flessenblazerij exploiteerde. De flessen werden ambachtelijk aan de blaaspijp gemaakt, dragen vaak de naam van het bedrijf en worden regelmatig te koop aangeboden. Er bestaan echter enkele zeer zeldzame exemplaren waarbij op één zijde het Alziend Oog is aangebracht. Kennelijk zijn daar maar weinig van gemaakt. De hier afgebeelde fles, ooit bestemd voor de West-Afrikaanse markt, is in het bezit van Peter Vermeulen.

Van Hoytema werd in 1927 overgenomen door distilleerderij Johan de Kuyper, tegenwoordig Koninklijke de Kuyper. In 1928 werd de glasfabriek gesloten.

De Schiedamse distilleerderij A. van Hoboken werd in 1774 door Anthony van Hoboken, heer van Rhoon en Pendrecht, begonnen als een handel in boter en vlees maar was vanaf 1790 gevestigd als distillateur. Na een fusie en na door andere bedrijven te zijn overgenomen is het merk van de markt verdwenen. Evenals Van Hoytema was Hoboken vrijmetselaar. Kelderflessen met zegel en het gestileerde AVH monogram hebben wat op het eerste gezicht een kralenrandje lijkt. Het is echter een Uroboros: een slang die zichzelf in de staart bijt: het symbool van de eeuwigheid en het voortduren van de Vrijmetselarij. Duidelijker dan op een glaszegel is dat te zien op een kelderfles van keramiek, in bezit van Peter Vermeulen.

Er zijn enkele glaszegels bekend met motieven die mogelijk een maçonnieke achtergrond hebben, zoals dat met de tweekoppige hamers of vuisthamers: symbool voor de Voorzittend Meester tijdens de logebijeenkomsten. Een zwaard komt voor als symbool van de 'Dekker', de wachter die profanen uit de tempel moet weren.

Een bijzondere fles tenslotte, bevindt zich in de verzameling van het Cultureel Maçonniek Centrum 'Prins Frederik' te den Haag: een met passer en winkelhaak gedecoreerd kogelflesje van de Tilbury Mineral Water Works in Farnbrough. In Engelse

verzamelingen komen dit soort flessen vaker voor en ook Peter Vermeulen bezit zo'n flesje dat we hierbij afbeelden. Te zien is dat de passer over de winkelhaak ligt. De aandachtige lezer weet inmiddels dat we hier dus te doen hebben met een fabrikant die als Vrijmetselaar de meestergraad bezat.

Ook in de verzameling van Russ Smith (redacteur/samensteller *Antique Bottle Collector*) bevinden zich een drietal 19^e eeuwse sodaflesjes met maçonnieke symbolen.

Links Kogelflesje van de Tilbury Mineral Water Works in Farnbrough. Collectie en foto Peter Vermeulen

Boven: Drie sodawaterflesjes met maçonnieke symbolen, 19^e eeuw..

Links: twee kogelflesjes gemaakt bij Powell & Ricketts, Bristol. Op de achterzijde: PETER P. AERATED / WATERS / JERSEY. Rechts: waterflesje voor kurksluiting CHADWICK & TAYLOR / RAWTENSTALL Collectie en foto Russ Smith.

Dit artikel kwam tot stand mede dank zij de medewerking van: Willy Van den Bossche, Russ Smith (UK), William Welch (Fr.), Jac. Piepenbrock (C.M.C. Prins Frederik), Peter Vermeulen, Harry Wagter, Degenhard May en leden van de Rotterdamse loge 'Frederic Royal' en 'De Friese Trouw', Leeuwarden.

Literatuur: Algemeen Maçoniek Tijdschrift (vanaf december 2011 heet dit 'De Vrijmetselaar').

Monique Engelberts: *Glazen en drinkgewoonten bij de Vrijmetselarij*, Leiden 1986.

J. Oberheide: *Logegläser*, Graz 1983.

Charles I.Bukin (USA) *Mason Flasks - Pieces of History*, Antique Bottle and Glass Collector Magazine 2010

William C.Ketchum jr.: *A treasury of American Bottles*,

Helen and George S.McKearin: *Two Hundred Years of American Blown Glass*, New York 1949/1950

The history and traditions of the Freemasons go back to the era when the great English cathedrals were being built. 'Freestone Mason' was a title that befitted only the best craftsmen and, from the 18th century onward, the rules and duties within the Guilds were adopted by the Freemasons. This included the rule of safekeeping the secrets of the trade. However, the position of the stone-masons diminished after the introduction of building bricks and at the same time the influence of architects and intellectuals was growing, resulting in kinds of clubs where scholars, officers and well-to-do people would meet, attracted by the secrecy and private atmosphere. Influenced by the military members, many expressions came into being that were related to martial life. A drinking glass, for example, was called a *firing glass* or *canon*, the wine called *powder*, the bottle *powder keg* and filling a glass was, and still is, called *loading*.

From the beginning of the 18th century the interest in Free Masonry grew considerably and from England new loges were founded in France (1725), Spain (1728), Germany (1733) and the Netherlands (1734). The loges were of great social importance, a meeting place for people of different social standing and a starting point for many initiatives to improve the well-being of the people. Originally the meetings took place in inns and taverns. The inn keepers

were often quickly inaugurated in order to safeguard the secrecy round rituals and the meaning of the many symbols. Because of the rough handling of drinking glasses (which were not called *canon* for nothing), special heavy, thick footed glasses were developed, in a shape that is still in use today. Nevertheless, many a glass might not have survived the toast, or cannonade as it

is called, as can be seen on a German drawing from 1879. It shows a group of German student Free Masons, putting down their beer jugs with such power that they are breaking off the handles. Apart from decorating glasses and decanters with engraved or gold-enamelled Masonic symbols, it became fashionable to have sniff boxes, watches and other items for personal use decorated with them as well.

Mid 19th century the Scottish Alloa glass works produced a number of triangular bottles with Masonic seals, both in ½ pint size and ca. 90 cl. Of the latter the only examples that have been located so far are in the Netherlands. Of the smaller type of bottle, one is in the position of Willy Van den Bossche, two are belonging to the loge 'De Friese Trouw' Leeuwarden, the Netherlands and one has recently been on sale with the American Glass Works Auction. In November 2009, the American Glass Gallery auctioned a rare and beautiful Masonic bottle, made in Alloa, 1800-1820. (see page 9)

Degenhard May, in his new book '*Flacon, Carafon, Bouteille*' (Wiesbaden 2012) shows a picture of a Masonic bottle from the Museum of Fine Arts in Lille (Fr.). Contrary to what the museum's catalogue says (18th century) the bottle is clearly 19th century and most likely made with an iron pontil. The use of open- or blowpipe pontils was abandoned between 1830-1840. (Comp. WvdB *Antique Glass Bottles* plate 151/2)

Contrary to the decoration on drinking vessels, the use of Masonic symbols on European bottles seems to have been restricted to that of the square and compass. With the first, the proper relationship with one's fellowmen can be measured as well as the progress of work on the rough stone that is man in principle. Every Free mason has the duty to shape himself symbolically into a perfect cube that can be used as a building stone for the imaginary Temple of Humanity.

The compass is radiating divinity which is received by the square. Depending on one's level of inauguration, the square is placed on top of the compass, with one leg over the square, or with the compass covering the square, symbolizing successively the phases wherein matter rules over mind, progressing into the situation that mind rules over matter. On the various seals and bottle decorations these three phases can be easily recognized. Finally, the triangle stands for Trinity but also for wisdom, power and beauty; fundamental principles of Masonry because one cannot reach the last without the first two. These principles are also

Rough handling of drinking vessels. A 1879 caricature of German Free Mason students breaking their beer jugs while exercising a 'cannonade'.

symbolized by candles, placed in a triangular pattern, called 'the Three Little Lights'. In the 1970's, a dozen of 19th century triangular bottles were dug out of a pond in the city of Leeuwarden, the Netherlands, and made a present to the local Masons. So far, it is a mystery of how those bottles, made in the 1850's in Alloa, Scotland, ended up in the mud of a small town in the north of Holland in the 1970's, but the Brothers thought it a Godsend, providing them with a set of very original candle holders - untill I told them they were looking at a series of bottles that, if auctioned, would bring a cool \$ 20.000, -.

The 19th century was **the** great era of the Masonic bottles, especially in America where, after the invention of bronze moulds, the production of figured flasks grew rapidly. Harry Schoolcraft, owner of the Keene-Marlboro-Street Glass Works in New Hampshire, was a Mason himself and so were many of his glassblowers. From his factory came the first known specimen. They show a much wider range of Masonic symbols than the European ones and can be found in an interesting range of colours too! American bottle collectors have recognized 40 different inscriptions.

Many of these flasks show the image of the American Eagle or that of famous Free Masons, such as George Washington, Andrew Jackson and the Marquis de la Fayette, General in the Colonial Army under George Washington, and on the reverse side the two columns of Salomon's temple and either three or seven steps. Three steps symbolize the three Christian virtues: Faith, Hope and Love, occasionally added with the four virtues of the Classics; Temperantia, Fortitudo, Prudentia and Justitia to make seven steps in total. The chequered floor symbolizes light and dark, good and evil. King Salomon's temple is considered to have been the most perfect building ever erected and the name of its architect, Hiram Abiff is held in high esteem. The story of the construction of the temple and the erection of the famous copper columns can be found in the Bible.

And King Salomon sent out and fetched Hiram out of Tyre...filled with wisdom and understanding... And he came to King Salomon and did all his work.

And he set up the pillars in the porch of the temple: and he set up the right pillar and called the name thereof Jachin: he makes ready and he set up the left pillar and called the name thereof Boaz: in him is power.

1 Kings 7 : 13 – 21.

Translation: The British and Foreign Bible Society 1954

too much with the use of alcohol, but mostly because a strong anti-Masonic movement that was primarily directed against President Andrew Jackson (President from 1829-1837). This even led to an anti-Masonic political party that gathered a lot of votes. One of the bizarre stories of those years is that of (Captain) William Morgan, who, in 1826, claimed to have been a Free Mason and threatened to disclose all the so-called secrets, rites and symbols, the moment that he would be released from jail. He had been sentenced there because of his debts. After his release he was kidnapped and never seen nor heard of again. That might have been explained by, for example, an escape to Canada, but public opinion declared it a clear case of murder and turned itself strongly against Free Masonry.

So, for one reason or another, the habit of having one's personal bottle decorated with Masonic symbols, grew out of fashion during the 19th century, both in America and in Europe. However, during the late 19th and early 20th century, Dutch Geneva producers started to apply seals with Masonic symbols on their 'case bottles', clearly to please their customers in America and Africa. In England, the birthplace of Masonry, several producers of soda water had their Hamiltons and Codd bottles made with a Masonic inscription, which presents us an enigma. Why on soda bottles and not on wine- or spirit bottles? Maybe time will tell – or an attentive and knowledgeable reader. One never will know enough about bottles!

The production of Masonic flasks in America ended rather abruptly, partly because the loges did not want to be associated